

Dr. Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története.* Az Athenaeum kiadása. Nagy 8°, 591 oldal, számos képpel.

A Bethlen név Bethlehemből származik — írja a szerző — és a kereszties hadjáratok idején vehették fel magyarországi családok. Ezzel a névvel a XII—XIV. században, az ország legkülönbözőbb részeiben találkozunk. A bethleni Bethlen család a Becse-Gergely nemzetségből származik. Nem lehet azonban tudni, hogy a belsőszolnok- és dobokamegyei birtokok központját, Bethlen községet, a család melyik tagjáról nevezték el.

A nemzetségnek oklevélileg kimutatható első őse a XII. század derekán élő I. Ant (Ont) volt, kinek unokáját, I. Apát, a XIV. századbeli oklevelek, az V. István magyar király pártján álló főurak között, „de Bethlen” néven és ismételten emlegetik. Antnak három fia volt: Miklós, az Apafiak őse (elhalt 1298 előtt), Gergely, aki 1325 körül utódok nélkül halt el, és II. Jakab, a bethleni Bethlenek őse. Ennek unokája (II. János fia), II. Gergely (1355—1395) 1395-ben, a király rendelkezésére megszerezte a törökök ellen induló hadsereget, melyet Losonczi István macsói bán és Bebek Ferenc vezettek. A király rendelete értelmében főként arra kellett ügyelnie, hogy a tisztek és a zsoldosok teljesítsék kötelességüket. Ez valóságos hadseregfelügyelői hatáskör volt. Ez a királyi megbízás utolsó adata szereplésének; 1395-ben állítólag ő maga is elesett a hadjáratban. Fia, VI. János, az okmányokban 1414-től kezdve, mint „strenuus miles” (elszánt katona) szerepel, amiből következik, hogy Zsigmond királyt szolgálta. VI. János korban második fia, III. Gergely, királyi testőr volt és Zsigmond király kíséretében sokat járt külföldön s résztvett több hadjáratban is. Egykorú feljegyzések „nobilis baro et miles”-nek mondják. Szolgálatának elismeréseképpen, 1438-ban Albert király megengedte, hogy testőreivel együtt, Bethlenben fa- vagy kővárat építhessen. Bethlen vára ezidőtől Erdély fontos stratégiai pontja volt. 1437-ben Radna vára is a kezébe került, mint zálogbirtok. 1448 táján halhatott meg, mégpedig utódok nélkül. VI. János legidősebb fia, Miklós, résztvett az 1437—58-i parasztlázadás leverésében. 1445 előtt elhalt. Fia, Márk, 1463-ban, a parasztlázadás hatása alatt, több erdélyi főúrral együtt, aláírt egy szövetséglevelet, amelyben egymás védelmére vállaltak kötelezettséget. Márknak három fia és 4 leánya volt. Bernát, Miklós, Lestár; Brigitta, Katalin, Borbála, Anna. A család ágát Miklós tartotta fenn. Ifjúságában Mátyás király hadseregében szolgált s résztvett a királynak III. Frigyes német császár ellen viselt hadjárataiban is. Mátyásnak kedvelt katonája lehetett, mert őt bízta meg az alsó-

ausztriai Retz város és vár parancsnokságával. Mátyás halála után Corvin János sztropkói várának volt egy ideig a parancsnoka s Corvin János királlyá választását támogatta, de később János Albert lengyel herceg pártjára állott és Sztropkót is neki juttatta. Még később a Miksa német császárt támogató párthoz csatlakozott, de 1492-ben ő is aláírta az 1491 november 7-i pozsonyi béke érvényességét elismerő okiratot, mely cselekedetével kivívta magának II. Ulászló jóindulatát s hatalmasan növelte birtokállományát. Három fia közül Farkas fontos szerepet játszott Erdély történetében. 1552-ben, utódok nélkül halt el. Benne kihalt IV. Miklós ága. A máig virágzó Bethlen-családot II. Antal (1414—1472) fia, IV. Gergely, azaz ennek férfikort megélt két fia, Balázs és Elek, tartotta fenn. Balázs unokája, Farkas, egyike a család legkimagaslóbb tagjainak. Székely Mózes vállalkozásához csatlakozott s mikor 1605 július 15-én Radul oláh vajda Brassó közelében megverte az erdélyi sereget s Székely Mózes maga is elesett az ütközetben, Farkas a török területen lévő Szendrő várába menekült, majd Nándorfehérvárott élt egy ideig. A császár, hűtlensége következtében, elkobozta összes birtokait.

Az 1605 február 21-ei marosszeredai gyűlésen erdélyi fejedelemmé választott Bocskay István, Bethlen Farkast küldte másodmagával Erdélybe, hogy a császári biztosoktól Erdély átadását követeljék. Ezt, ha nehezen is, sikerült elérnie Bethlen Farkasnak s ettől kezdve Erdélyben gyorsan emelkedett. Több helyütt volt főkapitány és főispán. Bethlen Gábor 1614-ben tanácsosává és lovas hadainak kapitányává nevezte ki. Vitéz katona volt, akinek 17 sebhelye maradt emlékül a harcokból. Fivére, Elek, tevékeny részt vett János királlyá választásában, minek jutalmául ez Erdély alvajdájává nevezte ki. Később Ferdinándhoz pártolt, aki megerősítette állásában. Rares oláh vajda 1529 júniusában betört Erdélybe s a Ferdinánd-pártiak seregét megverte. Ekkor Elek, több főúrral együtt, Nagyszeben várába ment. Később Bécsben, az udvarnál élt egy darabig s mikor a nagyváradi béke Erdélyt Jánosnak biztosította, hazament, de politikai szerephez nem jutott többé. Az ágat György tartotta fenn. Ennek fia, Ferenc, részt vett Báthori Zsigmond 1594. évi hadjáratában. György másik fia, Miklós, állandóan Báthori Zsigmond oldalán harcolt a Basta-korszakban; 1602 július 2. a Bastával vívott gyulafehérvári ütközet alkalmával elűnt. Ferenc fia Bethlen Gábor fejedelem udvarába került. A fejedelmeknek az árulások és eselszövések idejében, szükségük volt megbízható emberekre s ezeket elsősorban a maguk nemzetségéből keresték ki. Az iktári Bethlen Gábor a bethleni Bethlenekkel közös eredetűnek tekintette magát, mint ettől fogva majdnem mindenki s ezért vette maga mellé bethleni Bethlen Ferencet, aki 1625 körül főaszalnoka volt. Bethlen Gábor halála után is megmaradt az udvarnál és mikor I. Rákóczi György megerősödött a trónon, főudvarmestere lett, majd mikor a fejedelem a lengyel királyság megszerzésére törekedett, Bethlen Ferencet igen fontos diplomáciai szereppel ruházta fel. Fiai Farkas, Gergely, Elek és István voltak. Ez utóbbi gyermekkorában halt el. Mind a négy fiú

második házasságából származott. A fiúk közül Farkas (szül. 1638) tűnt fel közéleti szereplésével. Résztvett II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratában s azok közé tartozott, akik szerencsésen elkerülték a tatár fogságot. Később is hűen kitartott a trónjától megfosztott fejedelem mellett s Gergely fivérével együtt résztvett Rákóczi György küzdelmeiben. Az 1660 május 22-ei szászfenesi ütközet végleg elütötte II. Rákóczi Györgyöt a tróntól. Ekkor Farkas és két fivére az 1661 január 1-én fejedelemmé választott Kemény János udvarába menekült s nemsokára Fehérmegye főispánja lett. Kemény Jánost azonban rövidesen (1661 szept. 14.) Apafi Mihály követte a fejedelmi trónon, aki Nagyszöllősnél 1662 január 22-én megverte a trón visszaszerzéséért hadbaszállott Kemény János seregét, amelyben Bethlen Farkas is harcolt. Kemény János elesett, ellenben Farkas megmenekült és tovább szervezte a Kemény-pártot, hogy német segítséggel felszabadítsa Erdélyt a török befolyás alól. Bécs azonban nem ment tovább az ígéretésnél s a Kemény-párti főurak, köztük Bethlen Farkas is, kénytelenek voltak kibékülni Apafi fejedelemmel. Farkas tagja lett később a fejedelmi tanácsnak, fivérért, Gergelyt pedig huszti főkapitánnyá nevezte ki a fejedelem.

A szerző hatalmas fejezetben foglalkozik Bethlen János élettörténetével, aki Bethlen Farkas küüllőmegyei főispán fejedelmi tanácsosnak, az udvari lovashadak kapitányának fia volt. 1613-ban született. Farkason és Gergelyen kívül ő is résztvett Rákóczi lengyelországi hadjáratában. Rákóczi őt tette meg az elfoglalt Krakó város magyar parancsnokává (1657 április 27.). A lealázó béke után Bethlen János hazament Erdélybe, itt a szerencsétlen végű hadjárata következtében népszerűtlenné vált Rákóczi-ellenes párt élére állott, letétette Rákóczit a trónról, kinek helyét Rhédey Ferenc foglalta el. II. Rákóczi György azonban ismét elfoglalta a trónt s noha Bethlen Jánost később is fontos szereppel ruházta fel, nem bízott többé benne. Mikor a török és tatár sereg betört Erdélybe s a rendek engesztelő követséget küldtek a portához, a szultán a követség vezetőjét, Barcsay Ákost tette meg fejedelemmé; Bethlen örömmel csatlakozott az új fejedelemhez s annak leghívebb embere lett. Az 1659. évi (május 24 — június 16) szászsebesi országgyűlés őt ültette a kancellári székbe. Bethlen János „Innocentia Transsylvaniae” címen emlékiratot írt, melyben beszámolt az 1657—58. évi történelmi eseményekről s a porta és Erdély közjogi viszonyának erőszakos és végzetes megváltoztatásáért, valamint a szerencsétlen végű lengyel háborúért, II. Rákóczi Györgyöt tette felelőssé. Bethlen János fontos szerepet játszott Barcsay oldalán a Rákóczi György és Barcsay közt a fejedelmi székért folyó adáz, országrontó harcban, amelyben Rákóczi kerekedett felül. Barcsay Szebenbe menekült s ide ment később Bethlen János is, aki semmi szín alatt se akarta átadni ezt a várat Rákóczinak. A szebeni megszállók a legnagyobb nélkülözés közt éltek s Rákóczi Bethlennét is elfogatta és tömlőbe vetette, hogy Jánost engedékenységre bírja. Bethlen mégis kitartott mindaddig, míg a török felmentő sereg

Budáról (1660) megérkezett és Szászfenesnél (máj. 22) szétverte Rákóczi seregét; Rákóczi maga halálos sebet kapott a harcmezőn. A török azonban rendkívül lealázóan bánt Barcsayval s Bethlen János belátta, hogy a törökbarát politika Erdélyt romlásba viszi. Ezért rövid visszavonultsága után, Kemény Jánoshoz pártolt, akinek 1661 január 1-én történt fejedelemmé választása alkalmával, már fontos szerepet töltött be. Kemény János rövid uralkodása alatt, hűségével sikerült a fejedelem teljes bizalmát megnyernie s mikor Kemény a benyomuló török hadak elől Szatmár megyébe menekült, vele ment ő is s Kemény János oldalán volt akkor is, mikor ez serege élén elindult, hogy fegyverrel foglalja vissza az időközben fejedelemmé választott Apafi Mihálytól a trónt. A két fejedelem összecsapása (1662 január 22) Segesvárnál, Kemény teljes vereségével, sőt halálával végződött. Bethlen János ekkor Görgénybe menekült, de mihamar meghódolt Apafi Mihály előtt s rövidesen legbizalmasabb embereinek sorába lépett. Apafi Fehérmegye főispánjává és Udvarhely főkapitányává nevezte ki, majd megbízta, hogy az európai hatalmak tájékoztatására írjon egy történelmi művet, amelyből ezek megtudhatják, hogy miért vállalta el Apafi a fejedelemséget. Bethlen eleget tett a megbízatásnak s *Commentarii de Rebus Transylvanicis* címen megírta művét, melyben Apafi fejedelem törökbarát politikájának szükségességét igazolta. Ez a mű a tudományos történetírás első kísérlete volt nálunk s Európában is nagy sikert ért el; 1666-ban német nyelvre is lefordították „Das bedrängte Dacia” címen. Bethlen a siker hatása alatt megírta „*Historia rerum Transylvanicarum ab anno 1662*” címen előbbi művének folytatását is, ez azonban csak 1782—85-ban került kiadásra Bécsben. Ez a munkája az 1662-től 1675-ig terjedő idő történelmével foglalkozik.

Bethlen János kancellári minőségben, igen fontos szerepet játszott Erdély politikai életében s államférfiúi bölcsességével sok veszedelmet hártott el hazájáról. Később azonban mindenféle mende-mondák és besúgások alapján kegyvesztett lett s a hatalmára féltékeny fejedelem, abban a teljesen alaptalan hitben, hogy a súlyos beteg Bethlen János, fiával, Miklóssal együtt részes Béli Pálnak ellene szervezett mozgalmában, Keresdre internáltatta az ősz kancellárt. Teleki közbenjárására a fejedelem ismét megengedte azonban, hogy megjelenjék az udvarnál s ellássa a kancellári teendőket, de ez a hivataloskodása már nem tartott sokáig, mert betegsége erősen súlyosbodott s haza kellett térnie Keresdre, ahol tehetetlenül székben üldögélve, de mindamellett a legkülönbélebb lázadó szándékkal gyanúsítva, élte le hátralévő napjait. 1678 februárjában halt meg.

Bethlen Jánosnak első házasságából származó fia: Miklós 1642-ben született. Kora ifjúságában atyja oldalán résztvett a fejedelmi székért folyó háborúskodásokban. Később külföldi egyetemeken tanult, majd Párisba került, ahol megismerkedett Turenne marsallal és de Lionne államtitkárval. Ez utóbbi diplomáciai célokra akarta felhasználni Bethlent, aki egy ideig valóban azon fáradozott, hogy Erdély és Franciaország között szövet-

ségi viszonyt teremtsen a császár ellen. Bethlen tárgyalta Zrinyi Miklóssal is az ország ügyeiről úgyszintén a török ellen előkészítendő hadjáratról s a nagy hadvezér oldalán akart résztvenni a török leverésében. Ez a tervezettség azonban félbemaradt, mert Zrinyi 1664 november 18-án egy vadászaton, melyen véletlenül Bethlen is jelen volt, tragikusan elhalt.

Bethlen Csáktornyáról Velencébe, majd Bécsbe ment és itt folytatott még diplomáciai tárgyalásokat a francia-erdélyi szövetség érdekében, de eredményt nem tudott elérni és ekkor hazatért Erdélybe, ahol fontos politikai szerepet töltött be. 1667-ben atyja az ő javára lemondott az udvarhelyszéki főkapitányságról. Később Austriae Austeritas és Confirmatio címeiken könyveket írt, melyekben feltárta Erdély nehéz helyzetét a külföld előtt. Atyjával együtt résztvett Bánffy Dénes ártalmatlanná tevésében s ugyancsak atyjával együtt vádolták meg, hogy résztvesz a Béli-féle összeesküvésben s emiatt őt is fogságra vetették Fogarason, ahonnan 1677 március 31-én szabadult. Ettől kezdve egyideig visszavonultan élt.

Bethlen János kancellár halála s fiának visszavonulása után, Bethlen Ferenc fiai: Farkas, Gergely és Elek fontos szerephez jutottak a politikai életben. Farkas kancellár lett Bethlen János halála után és 1678-ban igen fontos küldetésben, eredményesen járt el Konstantinápolyban a portánál. Emlékét az utókor számára főképen történeti műve őrizte meg, amely máig kiváló forrásmunka. Ez a mű nyomtatásban az 1526—1609-ig terjedő időről készült el. Gergely résztvett II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában. Apafi előbb a huszti, majd a somlyai vár parancsnokává nevezte ki, de egyik tisztséget se viselte huzamosan. Elek kora ifjúságában Kemény János oldalán katonáskodott, később bátyjának, Farkasnak segített Erdély történetének megírásában. Ő rendezte a családi levéltárat s ő irányította bátyja munkájának nyomtatási munkáit s erre a célra a keresdi várkastélyban nyomdát rendezett be.

Bethlen Miklós, a közélettől való visszavonultságának idején, „Apologia” címen röpiratot írt, amelyben az üldözött magyarországi protestánsok védelmére kelt. Az 1861. évi hadjáratban résztvett, teendője a tábori őrszolgálat ellenőrzése volt; 1682-ben, a füleki táborozás alkalmával, tábornok volt, de a császári hadsereg nem került szembe. Az 1683. évi hadjáratban nem vett részt, mert mint fehérvári kapitány, otthon maradt. 1686-ban ő vezette erdélyi részről az Erdélyt megszálló Scherfenberg császári tábornokkal folytatott tárgyalásokat s általában fontos diplomáciai szerep jutott neki I. Lipót és Apafi alkudozásai alkalmával. Annak híve volt, hogy Erdély legyen hű a királyhoz és helyezze magát annak fennhatósága alá.

Mikor a porta Thökölyt tette meg Erdély fejedelmévé s ez 1690-ben hadserege élén győzelmesen bevonult az országba. Bethlen Miklós Bécsbe ment és tárgyalni kezdett az udvarral, meg akarván akadályozni azt, hogy a császár, Thököly legyőzése esetén, Erdélyt mint meghódított tartományt kezelje. Bethlen vállalkozása teljes sikerrel járt: I. Lipót aláírta a diplomát,

melyet Bethlen elébe terjesztett s amely II. Apafi Mihályt ismerte el Erdély fejedelmének. Az 1691 január—februári országgyűlés elfogadta a diplomát, letette a hűségesküt s Bethlent az ország kancellárjává választotta. I. Lipót Bethlen Miklóst, ki ekkor követségben járt Bécsben, 1696-ban grófi méltóságra emelte. Az ő javaslatára rövidesen a többi családtagokra is kiterjesztették a rangemelést. Rákóczi hazatérése alkalmából Bethlen Miklós gyanús lett Erdély császári parancsnoka, Rabutin tábornok előtt, aki a felkelés pártolásával gyanúsította a kancellárt s mikor Bethlen megírta a „Columba Noe“ című röpiratát, melyben Erdély különválásának eshetőségéről is szó volt s amely a császári tábornok kezeibe került, ez nyíltan megvádolta a kancellárt, minek eredménye az lett, hogy Bécsben parancsot adtak Bethlen elfogatására. Rabutin 1704 júniusában hajtotta végre az elfogatási parancsot. Négy évig tartott Bethlen szigorú fogsága, amely Rabutin jóvoltából, kevés híjján hogy kivégzéssel nem végződött. 1708 májusában Bethlent Bécsbe kísérték, ahol felmentették ugyan a felség sértés vádjá alól, de továbbra is enyhe fogságát rendelték el, mégpedig valamely Erdélyen kívül eső területen. Így maradt Bethlen Miklós, III. Károly rendelete alapján Bécsben, ahol 1716 október 27-én, 74 éves korában, elhunyt. Önéletírásával védekezni akart mindazon vádak ellen, amelyekkel közéleti szereplése folyamán illették.

A szerző ezután röviden ismerteti Bethlen Jánosnak a kancellárnak (1614—1678) családi ágát. Első házasságából két fia: Miklós és Pál, második házasságából pedig egy: Sámuel született. Miklós családját két fia: Mihály és József tartotta fenn. Mihály ága gróf Bethlen Györggyel 1875-ban kihalt. József ágát Elek tartotta fenn, másik két fia Sámuel és Gergely katonák voltak. Eleknek három fia volt: Miklós, Dániel, Sámuel. Sámuel alapított családot a három közül, kinek fia János, résztvett a Napoleon elleni háborúban és kapitányi rangig vitte fel. Németbarát volt, aki az ország romlását a szlávok elhatalmasodásában látta s meggyőződéses híve volt emellett Erdély és Magyarország uniójának. Ezt Wesselényi Miklóshoz intézett levelében (1844) ki is nyilatkoztatta. 1851-ben halt meg. Fiai: János, Olivér, Miklós mindhárom résztvettek a szabadságharcban. Olivér őrnagy volt és ő alapította a híres 11. zászlóaljzat. Miklós százados volt a szabadságharc alatt; 1866-ban szintén résztvett a hadjáratban és meg is sebesült. Különbön író és ujságíró volt.

János második házasságából született Dániel és István. István fia (sz. 1874) Magyarország mai miniszterelnöke.

Ezután Pál, majd Sámuel — Bethlen János kancellár másik két fiának — ágát ismerteti a szerző. Mindkét ágnak több katonatagja volt, akik közül a legismertebb Bethlen Farkas, Sámuel fia, aki előbb a Gyulay (51.), majd a Vetésy (54.) gyalogezredben szolgált s résztvett az 1737—58. évi török hadjáratban. 1741-ben, a Mária Terézia kérésére megajánlott ujonckból szervezett 6 gyalogezred közül az egyiknek (52.), amelyet különben róla neveztek el: ő lett a parancsnoka. Résztvett az örökösödési és a hétéves háborúban s 1765-ban mint altábornagy hunyt el.

Bethlen Ferenc (1601—1655) fiai voltak Farkas, Gergely és Elek. A Farkas ágából származó Lajos (1782—1867) résztvett az 1809. évi nemesi felkelésben. A szabadságharcból is kivette részét, pedig ekkor már 69 éves volt. Ugyancsak Farkas ágából származik gróf Bethlen Margit, a miniszterelnök felesége, ki gróf Bethlen András, volt földművelési miniszternek a leánya. Ennek az ágnak is több katonatagja volt: így Pál (1785—1842) az 1809. évi felkelésben a 5. sz. felkelő ezred őrnagya volt; Pál fia Gergely (1810—1867) résztvett a szabadságharcban, még pedig eleinte, mint a kolozsvári lovas nemzetőrök századosa, majd Mikes Kelemennel megszervezte a Mátyás-huszárezredet, melyben őrnagy lett. Bem tábornok bizalmasai közé tartozott s mikor Mikes, a huszárezred parancsnoka, Szeben ostroma alkalmával elesett, Bem őt nevezte ki a helyére. Ezrede élén résztvett minden nevezetesebb vállalkozásban: különösen kitűnt a vízaknai (1849 február 4.) és a piskii ütközetben (1849 február 9.), mely utóbbiban személyes bátorságának döntő jelentősége volt a harc sorsára. Vitézségének elismeréséül megkapta a másod- és harmadosztályú érdemrendet. Világos után Törökországba menekült, majd Franciaországba ment; 1859-ben az olasz hadseregben harcolt, ahol a király megbízásából egy magyar mintájú lovasezredet alakított. (Piacenzai huszárezred.) Az ezred magyar katonái, az egyévi szolgálati kötelezettség leteltével, 1860-ban nagyrészt Garibaldihoz csatlakoztak, Bethlent pedig a király a Szt. Móric- és Lázárrenddel kitüntette, mint tábornokot, rendelkezési állományba helyezte. 1867-ben amnesztiát kapott; haza is jött, de még ebben az évben elhunyt.

Elek ágából Pál (1739—1795) résztvett a hétéves háborúban. 1785-ban tábornokká lépett elő és nemsokára nyugalomba vonult. Fia, Elek (1777—1841) mint őrnagy szerepelt az 1809. évi nemesi felkelésben és Miksa főherceg, az erdélyi felkelő sereg főparancsnoka mellett teljesített hadsegédi szolgálatot. Tekintélyes írói tevékenységet fejtett ki; a magyar történelemmel forrásszerűen foglalkozott s műveit javarészt németül írta, hogy a külföld ezekből megismerhesse hazáját. Unokája, Károly, a világháborúban a korincai ütközetben (1916 szept. 20), eltűnt. Elek ágából még néhány katona került ki, az említetteken kívül.

Ennek a műnek méltatására elég lenne annyit mondanunk, hogy dr. Lukinich Imre, Erdély történelmének legalaposabb ismerője, írta. Erdély viszontagságos, vérzivataros története pereg le előttünk ennek a könyvnek lapjain, mert a Bethlen-család története Erdély múltjával tökéletesen összeforrott és mert a szerző hatalmas tudásával s írói készségével szándékosan tömörítette bele ebbe a műbe a nagy idők történetét, hogy az olvasó szorakozva, önkéntelenül tanulságot meríthessen a multból s öntudatot szerezzen a jövőre. Erdély története a tragédiáknak napjainkig szakadatlanul tartó sorozata; a legnagyobb volt ezek között a trianoni békeszerződés. De éppen a múltakból okulva, jogunk van arra, hogy azt reméljük, hogy az az Erdély, amely évszázadok megszámlálhatatlan szerencsétlenségeivel és csapásaival dacolt: ezt a legnagyobb tragédiáját is kiheveri.

A. E.

Hajnal István: *A Kossuth-emigráció Törökországban.* — Első kötet. Budapest, 1927. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 929 l. (*Magyarország újabbkori történetének forrásai.* Iratok az 1848—49.-i emigráció történetéhez.)

A Magyar Történelmi Társulat, elnökének Klebelsberg Kunó grófnak vezetése alatt, elévülhetetlen érdemeket szerzett azért, hogy Magyarország újabbkori történetének forrásait felkutatta, kiadásukat megindította és ezzel a magyar történelem újabb korszakainak történetét felderítette. Előre kell bocsátanunk, hogy a sorozat Hajnal művével jelentékenyen gazdagodott.

Szerző munkáját két részre osztotta.

Az első részben Bevezetés cím alatt egy a részletekre is kiterjedő tanulmányt közöl (1—440 l.), mely feldolgozásával irodalmi magaslatra emelkedik, a második részben pedig 219 okiratot (441—888. l.), melyek eddig ismeretlenek voltak.

A Bevezetés tíz fejezete közül a harmadik (A magyar ügy és a nagyvilág 64—152. l.) nem az emigráció korszakába tartozik, mert abban szerző a szabadságharc diplomáciáját foglalja össze. Megvalljuk, jobban szerettük volna, ha e fejezet megelőzi a többieket, mert „A menekülés” és „A viddini levél” után oly visszapillantásnak tekinthető, mely az időrendi egymásután megzavarja. Nem annyira, hogy így sem állná meg helyét, de annyiban igen, hogy bár igen ügyesen, de saját hibáján kívül többet kellett adni annál, ami a többi fejezetekhez elégnék mutatkozott és kevesebbet annál, amit szerző az érdekes témában elmerülve, adni szeretett volna. Inkább csak módszertani szempontból említjük ezt, mert szerző nem von éles határt a *szabadságharc* és az *emigráció* között, ami pedig nyilvánvalóan két különböző dolog. Elismerjük azt, hogy a menekülésnek és kivándorlásnak voltak előzményei, de hozzá kell tennünk, hogy a szabadságharcnak is voltak utóhullámai. Amint a menekülés nem a világsági fegyverletétellel (1849. aug. 15.) kezdődik, úgy a szabadságharc végső dátuma viszont 1849. augusztus végéig kitolódik, amikortól kezdve már sem az országban bujdosó katonai kötelékek nem voltak, sem pedig az ország határain kívül a szabadságharccal kapcsolatos intézkedések nem történtek.

Ha időrendi sorrendben a III. fejezetet vesszük elsőnek, akkor az emigráció előzményét alkotó szabadságharc diplomáciai történetét (A magyar ügy és a nagyvilág, 64—152. l.) kell mindenekelőtt figyelemre méltatnunk. A fejezet igen jól megállta volna helyét külön, mert a kérdés feldolgozása teljesen figyelmen kívül maradt, mivel az sem a reformkorszak függelékének, sem az emigráció bevezetésének nem tekinthető. Szerző is emiatt kénytelen futólagos áttekintést adni, mert a hat ív, melyet e kérdésnek szentelt, az általa feldolgozott anyaggal és a második részben közölt okmányokkal semmi összefüggésben nincsen. Korántsem a fejezetek irodalmi értéke fölött akarunk ezzel bírálatot mondani, sőt azt ajánlanánk, hogy azt kiegészítve külön dolgozza fel a kérdést, amely a benne való elmélyedés szempontjából hálás feladat. E sorok írója legjobban érzi ezt, mert neki közel kétezer regesztája van, mely a kérdésre vonatkozik. Azok

alapján csak azt a megjegyzést kockáztatja meg, hogy Hajnal művének III. fejezete a mellett, hogy az egész munkával laza összefüggést mutat, a rendelkezésre álló hely hiánya miatt maga is hiányossá lett. Sokkal alkalmasabb lett volna e fejezetben csupán az 1848—49. konstantinápolyi eseményekre, az osztrák-török-orosz és az angol-török viszonylatok megvilágítására szorítkozni, melyet a külföldi történetírás sem ismer kellőleg, pedig a vonatkozó források egyre szaporodnak. Ezen a téren Palmerston lord angol külügyi államtitkár és Canning Stratford angol követ hivatalos és magánlevelezése, valamint a balkáni követi és konzuli jelentések magukban véve is százával tartalmaznak magyar vonatkozású adatokat. Az említett viszonylatok megvilágítása így szükséges és hasznos bevezetés lett volna a törökországi emigráció történetéhez, melynek megírására Hajnal vállalkozott és a rendelkezésre álló hat íven igen értékes munkát adhatott volna, melynek elvégzését így még mindig a jövő feladatok közé kell sorolnunk.

Csak melleleg említem meg, hogy a szabadságharc angol és amerikai vonatkozásait e sorok írója rendszerezni törekedett (Századok 1925—26. 592—612. és 720—738., 1927—1928. 251—242. l.), amit szerző talán bevezető tanulmányának kinyomása miatt már nem vehetett figyelembe, bár azt a felhasznált művek jegyzékében sem említi meg (897—900. l.). Az általa Brown-nak nevezett magyar ügynök igazi neve Browne Frigyes Vilmos volt, akit Pulszky és Teleki László gróf nyertek meg a magyar ügynek.

Az előzményekről szólva még egyet kell kiemelnünk. t. i. a lengyel-magyar viszonylatok történetét, amelyre Hajnal művében lépten-nyomon hivatkozik. A kérdéssel még igen kevesen foglalkoztak, pedig annak az egész magyar szabadságharc történetében sokkal nagyobb szerepe volt, mint azt kézikönyveink alapján gondolni lehet. Elismerjük, hogy nem szerző kötelessége lett volna erre kiterjeszkedni, de már itt felhívjuk a figyelmet arra, hogy e kérdés alapos feldolgozása nélkül az egész szabadságharc története csonka marad.

A viddini levélről szóló II. fejezet (54—65) példája legjobban bizonyítja ezt, mert a dunai federációra vonatkozó törekvésekben a magyarországi nemzetiségek és a magyar kormány között a magyarbarát, de szláv lengyelek igyekeztek közvetíteni. A viddini levél mögött egy nagy darab magyar és európai történelem van, amely még megírásra vár; amelynek alapos tanulmányozása és megírása éppen a magyar történetírásra vár, mert a lengyelektől közvetített federáció csak formailag különbözik attól az eredménytől, melyet az elveszített világháború eredményének tekinthetünk.

A későbbi fejezetekben annál hatalmasabb körvonalakban bontakozik ki egyrészt az emigráció szervezkedése, másrészt annak az európai diplomáciában elkövetkezett bonyodalmi. Az a nagy küzdelem, amely egyrészt az osztrák-orosz szövetség felépésében, melyhez Márki Sándor a Budapesti Szemle 1917-iki évfolyamában igen értékes adalékokat közölt, mikor az orosz-szövetség felbomlását a belföldi sajtó alapján világitotta meg,

másrészt pedig az angol és francia kormányok eljárásában volt megállapítható. Kár, hogy a francia külügyminisztériumnak 1852 végéig és a londoni külügyi hivatalnak 1878 végéig megnyitott levéltáraiban felhalmozott anyag e kötetben nem volt értékesíthető.

Annál nagyobb elismerés illeti meg a szerzőt azért, hogy a bécsi állami levéltár vonatkozó anyagát gondosan áttanulmányozta. Közölt okmányai legnagyobb részben onnan valók. A 6. szám alatt közölt Bloomfield-féle útleveletről, melyet a Zamoyski levéltárból idéz, meg kell jegyezni, hogy egy irat a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában is található, mely szerző figyelmét elkerülte.

A felsorolt megjegyzések tehát nem a mű kritikáját akarják alkotni oly értelemben, hogy az a munka értékét kicsinyítene. Nekünk hálásaknak kell lenni a szerző iránt, aki fáradságos munka után a magyar történetirodalmat egy kiváló munkával gyarapította, melynek haszna és értéke mindenkor maradandó lesz.

Kívánjuk, hogy azt szerencsésen tető alá hozhassa és ha ideje meg fogja engedni, terjessze ki figyelmét azon kérdésekre, melyeket ismertetésünkben felvetettünk és amelyeknek megoldása sürgős, de szép és fontos feladat is.

Horváth Jenő.

Gróf Gyulai Ferenc naplója (1705—4). A cs. és kir. 51. gyalogezred könyvtárában volt eredetiről másolta *Dr. Márki Sándor*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága. 8° 245 l. Ára ? „Dunántúl” rt. Egyetemi Nyomdája. Pécs, 1928.

A magyar memoire-irodalomban eddig ismeretlen Gróf Gyulai Ferenc altábornagy naplóját, a cs. és kir. 51. gyalogezred birtokában volt eredetiről, 1911-ben másolta le Dr. Márki Sándor, a kolozsvári (később szegedi) egyetem 1925-ben elhunyt tudós tanára. Az eredeti kézirat, Kolozsvárnak az oláhok által történt megszállása alkalmával megsemmisült, de másolata — szerencsére — megmaradt. Ezt teszi most közzé a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága.

A napló írója — Gróf Gyulai Ferenc — 1674 augusztus 11-én született Torna várában. 1705 április 16-án került, mint alezredes, Bagosy Pál hajdúezredéhez, a későbbi cs. és kir. 51. gyalogezredhez, amelynek toborzására 1702 december 6.-án kapott engedélyt Bagosy.

Az új ezred csakhamar belekerült a spanyol örökösödési háború forgatagába. Előbb Bajorországba, majd — ezt az intézkedést megváltoztatva — Olaszországba irányította az udvari haditanács. Így jutott Gyulai az olasz harctérre, ahol, Ivrea átadása alkalmával, a franciák hadifogságába esett, amelyből csak 1706 végén szabadult ki.

Ugyanakkor ezredessé és az Ebergényi-féle (a későbbi cs. és kir. 9.) huszárezred parancsnokává nevezték ki. Minthogy azonban Bagosy 1707-ben Rákóczihoz pártolt, helyét ugyanazon év

december 20.-án Gyulai foglalta el, mint ezredparancsnok és egyúttal ezredtulajdonos.

1716 május 7-én Generális-főstrázsamesterré (vezérőrnaggyá), 1725 október 15.-án pedig altábornaggyá lépett elő. Hosszasabb betegeskedés után, Mantua közelében halt meg, 1728 október 18.-án. Holttestét Erdélybe szállították ezredének tisztjei s előbb ideiglenesen, majd 1750 július 25.-án véglegesen és nagy pompával temették el Erzsébetvárosban.

Gyulai feljegyzéseiből csak az 1705—4. év történetét tárgyaló töredéket ismerjük. Többi része vagy elkallódott már régesrégén vagy pedig lappang valahol. Azonban még így csonkán is nagyon érdekes ez a napló. Az író ugyanis nem szorítkozik csupán a hadiesemények száraz felsorolására. Sok más egyéb is érdekelte. Megnézett alaposan mindent, ami vándorlásai közben az útjába akadt. Ennek köszönhetjük például számos föld- és néprajzi megfigyelését. Minthogy pedig Erdélyből Steierországba útaztában Magyarország jókora részét is bejárta: II. Rákóczi Ferenc akkor lángra lobbant felkeléséről is sok figyelemreméltó részletet tudunk meg tőle. De fontos naplójának ez a része azért is, mert minden egyes útiállomását feljegyzi, úgy hogy annak alapján hazánk akkori úthálózatáról is helyes képet kapunk.

A hadidolgokon kívül különösen érdekelte Gyulait a földművelés és az állattenyésztés, a folyók és patakok szabályozása és csatornázása, az útépítés, úgyszintén az építőművészet minden ága is. Ellenben a szobrászat és a festészet alkotásaival nem sokat törődött. Volt történelmi érzéke is, de már a természet szépségei iránt nem volt fogékony. Gyakran emlegeti ugyan naplójában a felhők fölé magasló „rettenetes nagy havasokat”, amelyek azonban inkább hatalmas méreteikkel, semmint szépségükkel hatnak reá.

Gyulai nagyon vallásos, istenfélő ember volt; amellet ki fogástalan jó magyar, bárha mindvégig hű maradt királyához. Rákóczi felkelését se nem gáncsolja, se nem dicsőíti.

Minthogy az 1705—4.-i olaszországi hadakozásban Bagosy hajdúezrede csaknem mindig együtt járt Deák Pál és Ebergényi László ezredével (a későbbi cs. és kir. 8. és 9. huszárezreddel), Gyulai naplója az utóbbi kettőnek történetéhez is sok adattal járul. De a feljegyzéseket olvasgatva, nemcsak ennek a három ezrednek viselt dolgaival ismerkedünk meg, hanem az akkori tábornokokkal, továbbá mindazokkal az egyházi és világi előkelőségekkel is, akikkel az író hosszas vándorlásai alatt találkozott.

Néhai Márki Sándor kétségtelenül nagy szolgálatot tett a magyar hadtörténet- és memoire-irodalomnak, amikor a terjedelmes kéziratot hosszú és fáradságos munkával lemásolta. De elismerés illeti a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságát is, amely a naplót — felismerve annak fontosságát — nyilvánosságra bocsátotta.

A könyv a Hadtörténelmi Közlemények kiadóhivatalában kapható.

Dr. Taubert Ernő: *A katonaság elszállásolása és ellátása Somogyvármegyében, a XVIII. század első felében.* 8° 58 l. Ára ? „Dunántúl” rt. Egyetemi Nyomdája. Pécs, 1928.

Magyar hadtörténelmünk sokáig parlagon hevert mezején még most is nagyon távol vagyunk a sikeres synthesis lehetőségétől. A részletkutatások a hadtörténelem némely ágában bizony még nagyon hézagosak s éppen ezért örömmel kell üdvözlönnünk minden olyan dolgozatot, amely egyik vagy másik kevéssé ismert tárgyra vet világot, feltéve, hogy a szerző alapos és megbízható munkát végezett.

Dr. Taubert Ernő — töretlen úton járva — megírta Somogyvármegye XVII. és XVIII. századbéli hadügyi közigazgatásának történetét, amelynek egy része most meg is jelent.

A szerző gondos levéltári kutatásra alapítja munkáját, de nem mellőzi az idevágó irodalmat se. Dolgozatának bevezetésében a vármegye politikai és gazdasági viszonyait ismerteti, a török háborúk és a kuruc-labancvilág után. Vácsolja a megyei tisztikar megalakulását, a telepítéseket, Somogy és Zala megye különválását és a portaösszeírásokat.

Majd áttér az 1715.-i VIII. törvénycikk nyomán született állandó hadseregre, az ugyanakkor kialakult katonai adórendszerre, valamint a megyei hadügyi közigazgatás megszervezésére is.

A tanulmány I. fejezete a központi elszállásoló hadbiztosság megszervezésével s a megyei szállásmesterek intézményével foglalkozik. Szól arról a temérdek súrlódásról, hatalmaskodásról és sérelemről, amely az elszállásolás nyomán támadt. Majd, a különféle ezredek elszállásolását tárgyalva, azoknak szervezetét és állományát is részletesen ismerteti.

A II. fejezetben a katonaság ellátásának súlyos kérdését, az 1740-ig szokásos adónemeket s a téliszállásra vonult ezredek élelmezését tárgyalja. Ismerteti az 1711.-i „Ordinantia”-t, gróf Pálffy János javaslatát, a limitatiót, a „salgamus”-t s végül az előfogatok ügyét.

Mint látjuk, Taubert számos olyan kérdéssel foglalkozik, amelyről bizony nem sokat tudunk. Minthogy pedig a vázolt nehézségek és mizériák nemcsak Somogy megyére szorítkoztak, hanem úgyszólván az egész országban napirenden voltak: a sokszorgalomra valló tanulmány — mint a katonai közigazgatástörténet terén úttörőnek mondható munka — szélesebbkörű érdeklődésre is méltán számíthat.

Gy.

Dr. Szabó István: *Debrecen 1848—49-ben.* 8° 66 l. Debrecen, 1928.

Debrecen városa, annál a fontos szerepnél fogva, amelyet a magyar szabadságharcban játszott, kétségkívül megérdemli, hogy a történetírás bővebben foglalkozzék vele. Ennek felismerése ösztönözte a szerzőt arra, hogy pótolja azt, amit az eddigi kutatók és feldolgozók ezen a téren, egy vagy más oknál fogva elmulasztottak. Mindjárt előljáróba meg kell állapítanunk, hogy dr. Szabó

István lelkiismeretes munkát végzett. Nem érte be azzal, hogy a közkézenforgó, de már elavult és részben meg is cáfolt nyomtatott kútfők adatait ismételtesse, hanem gondosan felkutatta a tárgyához tartozó kiadatlan levéltári anyagot is. Azonban sajnálattal látjuk, hogy a jóval nagyobbra tervezett munka, a mostoha viszonyok következtében, erősen összehúgódott s így szükségképpen sok feljegyzésreméltó részlet maradt ki belőle.

Hadtörténelmi szempontból fontos, hogy a szerző pontosan kideríti, mennyi honvédet és mennyi nemzetőrt állított Debrecen városa.

Az 1848 április 3-án készült első összeírás alapján, 1500 gyalog és 400 lovas nemzetőrt soroztak. Fegyverük az 1809-i nemesinsurrectióból maradt és sebtében kijavított 255 puska volt. Később 1000 puskát utalt ki a hadügyminisztérium, de ez is kevésnek bizonyult, mert az április 21-i összeírás szerint a debreceni gyalog és lovas nemzetőrség együttes állománya már 5551 főre rugott.

1848 május 17-én a 10. honvédszászlóalj toborzó állomásául Debrecen jelölte ki a hadügyminiszter. Két hét múlva már 1500 jelentkező volt, úgy hogy a fölösleget a 9. honvédszászlóalj vette át. A 10. zászlóalj csakhamar a délvidékre került s ott a rácok ellen harcolt, majd a tavaszi hadjáratot a VII. hadtest kötelékében küzdötte végig.

A városi képviselőtestület felajánlotta a kormánynak, hogy a város költségén nemzetőr-tűzértséget is állít s ehhez a hadügyminisztertől 2 ágyút és 1 tarackot kért. A kérést teljesítették, de a kiutalt három lövészerszám közül csak egy volt teljes; a másik kettőnek csak a csöve volt meg. Ezekhez azután debreceni mesteremberek csináltak talpat és taligát. A nemzetőr-tűzértséghez főként diákokat és ügyesebb iparosokat osztottak be.

Batthyány miniszterelnök 1848 augusztus 15-án elrendelte, hogy minden helyhatóság válogassa ki nemzetőrei közül azokat, akik önként vállalnak szolgálatot a háború egész tartamára. A Debrecenben ilyenformán alakult u. n. „vöröspántlikás” önkéntes zászlóaljba 511 ember jelentkezett. Parancsnoka Zurics Ferenc őrnagy lett. Ez a zászlóalj szeptember 28-án indult az aradi táborba. 1849 januárius 19-én rendes honvédszászlóaljjá alakult át s a 68. számot kapta.

1848 október 19-én az 1. és 11. gyalog és a 2. lovas nemzetőr-század indult el Aradra; november 20-án a 7. és 9. nemzetőr gyalogszázad, valamint a nemzetőr-félüteg, majd 22-én az 1. lovas-század távozott, Váradon át, Erdélybe.

Amidőn a kormány, a fővárosból menekülve, Debrecenben települt le, a város képe is teljesen megváltozott. Szokatlan nyüzsgés, elevenség költözött belé. Az osztrák hadsereg egyre fenyegetőbb előnyomulása következtében, a közgyűlés a város megerősítését kérte a kormánytól. 1848 december 1-én hozzá is fogtak, de nem sokat végezhettek, mert a hadügyminiszter az amúgy is haszontalannak, de annál költségesebbnek ígérkező munkát, 1849 januárius 15-én bizonytalan időre elhalasztotta.

Annak a dicsőségnek, hogy Debrecen öt hónapon át az ország fővárosa volt, árnyoldalai is csakhamar mutatkoztak. A kormány

odaköltözésével egyszerre nagyon súlyos probléma lett az élelmezés. A helyzetet az is rontotta, hogy a környékbeli vízimalmok befagytak s a kormány ennekfolytán csak úgy tudta a hadsereg ellátását biztosítani, hogy 1849 januárius 16-án Debrecen valamennyi — számszerint 97 — lisztőrlő malmát állami célokra foglalta le, március 5-án pedig az 50 legjobb szárazmalmot a katonaság rendelkezésére bocsátotta.

A város virágzó ipara teljesen a hadsereg szolgálatába állott. Lefoglalták az egész guba és pokróckészletet, majd Lukács Sándor, országos felszerelési kormánybiztos, az egész szövet, vászon és bőryanag lefoglalását rendelte el.

Az öthónapi vendéglátásban a lakosság anyagi ereje teljesen kimerült. A drágaságban a debreceni piac vezetett, de csakhamar hozzáigazodott az egész környék is. A termény lassacskán eltűnt a piacról s ezért a kormánybiztosok maximáláshoz, sőt requiráláshoz is folyamodtak. De mindez hiábavalónak bizonyult, mert a drágaságot akkor se sikerült hivatalos intézkedésekkel letörni.

Junius derekán a kolera ütött ki.

Ellenséget 1849 július 5-án látott először Debrecen, amikor a várost a IV. orosz hadtest szállotta és sарcolta meg. Ez az invázió, szerencsére, csak három napig tartott. Másodszer augusztus 2-án, a város nyugati oldalán vívott ütközet után, vonultak be Debrecenbe az oroszok. Kár, hogy a szerző nem foglalkozik behatóbban ezzel az ütközettel, amelynek körülményei pedig eléggé fel vannak már derítve. Talán ez is egyike az anyagi fedezet hiányában elmaradt részleteknek.

J.

Soós Elemér: *Ónod vár története, hadi és műleírása.* 8° 26 l. Budapest. 1927. Barcza József könyvnyomdája. Ára ?

Valami el nem fojtható lehangoltság fog el, valahányszor egy régi várunk történetét olvasgatom, mert többnyire arról van benne szó, ami csak volt, de ma már nincs. A fényes, büszke várakból és várkastélyokból — mindmegannyi építészeti műemlékünk — nagyobbára csak egyes, évről-évre jobban tünedező, omladványok láthatók még, amelyeknek összefüggését csupán a szakember gyakorlott szeme tudja felismerni s így az építmény hajdani képét is csak ő tudja rekonstruálni.

Soós Elemér fáradhatatlan buzgalommal dolgozik ezen a téren, évtizedek óta. Hazai várromjaink nagy részét felmérte, lerajzolta és régi — sokszor külföldi levéltárakban felkutatott — képek és alaprajzok nyomán, legalább papíron, kiegészítette a hiányzó részleteket.

Igy járt el Ónod várának leírásánál is, amelynek XVII. századbeli állapotát, a karlsruhei nagyhercegi levéltárban talált tervrajzok alapján ismerteti. A vár viszontagságos sorsára itt is jellemző, hogy az ellenség okozta pusztítások után ismételen újjáépült; de annál szomorúbb, hogy abból a rombolásból, amelyet saját véreink követtek el rajta, nem volt és nem is lesz többé feltámadás. Úgyszólván minden elpusztult várunk történetéhez, vál-

tozatlan szöveggel lehetne hozzáfűggeszteni azt, hogy az ellenség-nél sokkal többet ártott nekik a kegyelet és a történelmi érzék hiánya, műtunknak s vele együtt saját magunknak is meg nem becsülése. Nemcsak Ónodon, de máshol is, magtár, istálló, kocsi-szín, pajta stb. épült a hajdani vár széthordott köveiből, amelye-ket soha senki többé eredeti helyükre vissza nem illeszthet.

Az Erdődy, később Draskovich grófok kezére jutott ónodi vár *béke idején*, a XVIII. és XIX. században, semmisült meg telje-sen. Vele együtt lassacskán széthull az Ónodi Czudar család egy-kori uradalma is. Eleinte bérlő rendelkezik benne, majd feldara-bolják a miskolci bankok. Csupán egyetlen vigasztaló mozzanatot látunk a kótyavetyére jutott dominium történetében s ez az, hogy a parcellázó bankoktól magyar ember — Kellemesi Melczer László — vásárolta vissza az uradalom jókora részét.

Soós Elemér rajzaiból, minden egyéb magyarázat nélkül is láthatjuk, hogy milyen lehetett Ónod vára a középkorban s a későbbi századokban. De a szerző 1872-i rajzán azt is szemléltetjük, hogy mivé lett ez a vár a rendszeresen folyt könyörtelen műem-lékpusztítás folytán. Ma, több mint egy félszázaddal későbben, bizonyára ennyi sincs meg belőle.

—ő.

Günther Frantz: *Die Vernichtungsschlacht in kriegsgeschichtli-chen Beispielen.*

A berlini E. S. Mittler & Sohn kiadócég fenti címen igen ér-tekés tankönyvvel gazdagította a katonai irodalmat. A könyvet, a német katonai nevelő és képző intézetek felügyelőségének meg-bízásáról, Frantz volt vezérkari őrnagy írta meg.

A katonai vezetőség olyan könyvet akart iratni a nevelő és tisztképző intézetek számára, amely hadtörténelmi vonatkozásban tömören és szakszerű csoportosításban, a *megsemmisítő hadüszat*ot illusztráló nagyobb csatákat vagy hadjáratokat foglalja össze. A szerző megbízójának intencióit tökéletesen átérezte és munkájá-ban rendkívül világos, áttekinthető és tanulságos hadtörténelmi segédkönyvet adott.

A szóbanforgó könyv a *győzelem elemeit* óhajtja a tanuló ifjuság lelkébe vésní. Fel akarja rázni mindazokat, akik elfelej-tették, vagy még nem tanulták meg, hogy az idők folyamán *csak a hadüszelés formái változtak és változnak*, nem változott meg azonban évezredekén át a győzelem első és alapfeltétele, a *győzni-akarás*.

A szerző 24 példán, Hannibaltól Nagy Frigyesen, Napoleo-non, Moltkén és a világháborún át bemutatja, hogy a hadvezérek évezredekén át egyformán azért keresik a csatákat, hogy azokban *ellenfeleiket megsemmisítsék*. Ez a gondolat vezérelte Hannibalt, amikor szárny-tartalékait lóháton személyesen vezette a nehézkes római phalanx oldalába és hátába és Cannaenál körülzárt ellen-felét lemészároltatta. A későbbi háborúkban, a fejlődő techniká-val párhuzamosan, megváltozott ugyan a katonaság fegyverzete és felszerelése, megváltozott vele a harcmodor, de Nagy Frigyes,

Napoleon ép úgy meg akarták semmisíteni — ha nem is éppen lemészároltatni — ellenfelüket, amikor a legnagyobb golyózápor közepette gránátosaikat vagy lovas tömegeiket oda irányították, ahol a csata eldöntésére törekedtek. És végül ugyanennek a stratégiai gondolatnak hódolt Hindenburg Tannenbergnél, amikor repülőkkel és rádióval vezetett seregtesteivel orosz ellenfelét körülzárta és megadásra kényszerítette. Látjuk, hogy a megsemmisítést célzó hadvezetés eszközei megváltoztak ugyan — Hannibal páncélosai és Napoleon gránátosai eltűntek, hogy helyet adjanak a gyorsan mozgó tankokban harcoló modern páncélosoknak — de nem változott meg a hadvezérnek az ellenfél megsemmisítésére törő terve. *Csakhoggy hadseregek teljes megsemmisítése igen ritkán szokott sikerülni.*

Végighaladva Frantz könyvén és válogatott példáit áttanulmányozva, látni fogjuk, milyen nehéz a hadvezér feladata akkor, amikor ellenfelének megsemmisítésére törekszik. És milyen ritkán koronázza a hadvezetést olyan siker, mint amelyet a cannaei, a sedani és a tannenbergi csaták credményeztek.

Mint ahogy Schlieffen gróf, a német nagy vezérkar nagyhírű főnöke, stratégiája alapjául a cannaei példát választotta, éppen úgy indul ki Frantz is Hannibal stratégiai mesterművéből, amikor a megsemmisítést célzó csatákat boncolgatja.

A cannaei csatát, 216-ban Krisztus előtt, Varro római konzul 65.000 főnyi gyalog és 6000 főnyi lovas hadseregével vívta meg Hanniballal szemben, aki azonban csak 52.000 gyalogossal és 10.000 lovassal rendelkezett. Hannibálnak sikerült — annak ellenére, hogy számban sokkal gyengébb volt — a római haderőt előbb kétoldalról átkarolni, majd körülzárni és megsemmisíteni. Hannibal ezzel a megsemmisítő csata iskolapéldáját teremtette meg, amelyről Schlieffen megállapítja, hogy vezetés dolgában minden időben mintául szolgálhat a megsemmisítést kereső stratégiának.

Frantz azután, hogy Cannaet példaként bemutatta, áttér Nagy Frigyes porosz király csatavezetésére és fejtegeti a prágai, rossbachi, leutheni, zorndorfi, kunersdorfi, liegnitzi és torgau csatákat.

A nagy porosz király is mestere a hadvezetésnek, hadműveletei mindig az ellenség oldala és háta ellen irányulnak. Hadvezetését sok siker koronázza és Nagy Frigyes ma is előkelő helyet foglal el a mult nagy hadvezérei között.

Frantz azután a megsemmisítő stratégia nagy mesterének, Napoleonnak néhány hadjáratát tárgyalja, különösen a marengoi, ulmi, jerai, leipzig-i és ligny-belle-alliance-i csatákat. Napoleon is mindig ellenfelének megsemmisítésére törekszik. Igaz, hogy nagy eredményeket csak akkor ért el, amikor számbelileg fölényben volt. Vezetésének művészete azonban éppen abban állott, hogy crejét a döntés helyén többnyire akként tudta csoportosítani és egyesíteni, hogy ezt a fölényt elérte. Azokat a csatákat, amelyekben ez neki nem sikerült, tehát amelyekben számbelileg ő volt a gyengébbik fél, mind elvesztette.

Gyönyörű példája a hadvezéri mersznek az 1866. évi custeri csata, amelyben Albrecht főherceg három osztrák-magyar

hadtesttel, összesen 71.000 főnyi gyalogsággal és 3500 főnyi lovas-
sággal a több mint 200.000 főnyi olasz haderőt megverte.

Stratégiailag fényesen vezette azután Moltke 1866 és 1870,71-ben a német haderők hadműveleteit. Sikereinek láncolatát a sedani csatával koronázta meg, amelyben francia ellenfelét kör-
rülzárta és a francia hadsereget, császárával az élén, megadásra
kényszerítette. Eddigelé Sedan a hadtörténelem legtökéletesebb és
hatásában a legsúlyosabb következményekkel járó, megsemmisítő
csatája.

A szerző végül még a világháború eseményeiből sorol fel
néhány példát. Természetesen elsősorban Tannenberget és a ma-
zuri csatát, amelyekben Hindenburg egy-egy orosz hadsereget
semmisített meg. De szép példái a megsemmisítést célzó stratégiá-
nak az 1915. évi orosz, a szerb és az 1916. évi oláh hadjárat is,
amelyekben a fölényes német és osztrák-magyar hadvezetés nagy,
világtörténelmileg is maradandó sikereket ért el.

Frantz könyvét a világháborúra vonatkozó igen értékes sta-
tisztika zárja be. Látni mindebből, hogy Frantz könyve *nélkülöz-
hetetlen* mindazok számára, akik a hadvezetést tanulmányozni, a
mult hadjárait megérteni, vagy hadtörténelmet tanulni akarnak.
Nem nélkülözheti ezt a segédkönyvet *egyetlen katona sem*, aki a
hadvezetés *lényegét* megérteni és a mult nagy csatáit átérezni
akarja.

A fentiek alapján a „Die Vernichtungsschlacht“ című köny-
vet mindenkinek melegen ajánlhatom.

S—y.

Baron W. Giesl: *Zwei Jahrzehnte im nahen Orient.* (Verlag für
Kulturpolitik. Berlin, 1927.)

A háború utáni mémoire-irodalom újból megszaporodott. A
Dunamonarchia utolsó belgrádi nagykövete, Giesl báró, most adta
ki emlékiratait, amelyeket Steinitz tábornok rendezett sajtó alá.
Izgalmas regény ez, amely az osztrák-magyar monarchia konstan-
tinápolyi katonai attachéjának, majd montenegrói és belgrádi
nagykövetének élményeiről és balkáni tapasztalatairól számol be.

Giesl Törökország kulturképével kezdi emlékiratát és meg-
ismerteti olvasóját a kilencvenes évekbeli török birodalom bel- és
külviszonyaival. Leírása nyomán felélednek lelki szemeink előtt
gyermekkori mesevilágunk rémségei. A török szultán — *II. Abdul
Hamid* — ázsiai despotaként uralkodik. Nyomor, könnyek és vér
csepeg az uralkodónak kísérvő jelenségei. Egyszer a Bosporusban
működő bűvárok rémülten mesélik, hogy a császári palota köze-
lében sok összekötözött hullát láttak. Másszor azt rebesgetik, hogy
az egyik hadihajó éjnek idején titkos paranccsal a nyílt tengerre
futott ki, ahol néhány száz titokzatos ládát süllyesztett el és hogy
a tengerész tisztikar a hajó parancsnokát mint a szultán hóhérvát,
bojkotálta. Maga a szultán pedig állandóan remeg életéért, min-
denkire gyanakszik, nincs egy nyugodt pillanata, soha sem hál
kétszer egymásután ugyanabban a helyiségben. Állandóan piz-

tolyt hord a zsebében és rögtön lelövi környezetéből vagy látogatói közül azt, aki gyanus mozdulatot tesz.

Giesl, aki 1895 óta attachéként működik Konstantinápolyban, megismerkedik ott a többi hatalom képviselőivel és részt vesz abban a diplomáciai tülekedésben, amely Európa beteg embere körül már ebben az időben megindul. Ha mindenütt csendes volt is a világ, a Balkánon állandóan villámlott és egy-egy zivatarra sem kellett nagyon várni. Giesl mémoiresjaiban beszámol az 1896—97. évi krétai felkelésről, az 1897. évi török-görög háborúról és behatóan tárgyalja az örmény és macedon zavarokat. Vérfa-gyasztó Abdul Hamid örmény politikája. Ennek irányelve: *Kipusztítani mindent, ami örmény.*

A szerző végigvezeti olvasóját a többi balkáni államon is. Megismerjük a görög, szerb, bolgár, oláh és a montenegrói viszonyokat és a szerzővel együtt újból átéljük az új-török forradalmat, Bosznia és Hercegovina annektálását.

Elszomorító az a kép, amit az utóbbi eseménnyel kapcsolatosan, a monarchiáról kapunk. A kis balkánállamok féktelen szemtelenséggel szembefordulnak Ausztria-Magyarországgal, a beteg Törökország Ausztria elleni bojkottot szervez és a nagyhatalmi Dunamonarchia tűr, kenyeret dob vissza ott is, ahol köveket gördítenek reája. A monarchia vezetősége gyenge, nem ismeri a balkáni nép psychéjét, nem büntet rögtön, ahol ellenszegülést lát, nem mutat erőt akkor sem, ha erre meg is volna minden oka. A következmények nem is maradnak el, Ausztria-Magyarország elveszti presztizsét annyira, hogy a kis balkánállamok: Szerbia, Montenegro még a piaci legyeknél is szemtelenebbé válnak. Giesl könyve minderről részletes tájékoztatót nyújt. A szerző 1909-ben u. i. az eddigi katonai megbízottból cettinjei nagykövetté lépett elő. Ebben a minőségében szemtanuja volt a balkán-szövetség megalakulásának és közvetlen közelből szemlélte a balkánháborút is. Az ember csak pirul azon a gyengeségen, amit a Habsburg birodalom ezekkel az eseményekkel szemben tanúsított. Diplomataink „tevékenységét” olvasva, ökölbe szorul a kezünk. Az ember nem tudja, sírjon-e vagy nevéssen, amikor itt átérzi, a kis balkán diplomaták hogyan bántak velünk.

A monarchia gyengesége vitt azután az 1914. évi eredményekhez. Azok a szerb hazafiak, akik szemtanui voltak annak a tehetetlenségnek, amelyet Ausztria-Magyarország a balkáni eseményekkel kapcsolatosan tanúsított és akik talán máig sem értik meg, hogy a monarchia mire várt még akkor is, amikor a szerb és montenegrói csapatok a Szandsákot megszállották, Szkutarit elfoglalták stb. stb., azok 1914-ben joggal láthatták elérkezettnek az időt, hogy ennek a tehetetlen testnek egy-egy részét leszakítsák. Csakhogy nem a test volt itt a beteg, hanem csak a vezetőség volt rothadt. Ez a tehetetlennek hitt test aztán, amikor kellett, 4½ éven át osztogatta a csapásokat jobbra-balra és a kis balkáni pimaszok akkor ismerték meg annak a nagyhatalomnak erejét, amely csak azért halt meg, mert szellemóriások helyett nagyobbára törpék irányították a sorsát.

Giesl könyvének történelmileg legérdekesebb része belgrádi

szereplése 1914-ben. Ő adta át az osztrák-magyar ultimátumot a szerb kormánynak és ezzel napokon át a világpolitika gyújtópontjába jutott. Érdekes, hogy Giesl maga meg volt győződve arról, hogy Szerbia engedni fog és a szerb állásfoglalást tisztán orosz befolyásnak tulajdonítja. A szerző megismerteti olvasóját a szarajevói merényletet követő diplomáciai tárgyalásokkal, amelyekből látni, hogy Berchtold egy pillanatig sem hitt a nagyháborúban, ő úgy vélte, hogy a szerb-osztrák-magyar konfliktus *elszigetelten* is lebonyolítható. Nem így fogja fel azonban a helyzetet Tisza gróf magyar miniszterelnök. Ő volt az egyetlen államférfi, aki tisztán látott és aki azért ellenezte is a háborút.

Sajnos, másképp volt minden a sors könyvében megírva, mint ahogyan azt Tisza elképzelte.

S—y.

Die Kavallerie: Halbmonatsschrift für kavalleristische Interessen, für Pferdezucht und Pferdesport. 2. Jahrgang. München, 1927.

10. füzet:

Az 1. és 4. német lovashadtestnek a világháború kezdetén kifejtett tevékenysége. (Folytatás).

Az angol-egyiptomi expedíciós hadtest lovasságának szerepe az első és második gazaí csatában.

A 10. lovas vadászezred 4. századának 1918 telén és tavaszán Ukrajnában, a bolsevisták ellen végrehajtott fegyvertényei. (Folytatás).

11. füzet:

A 10. lovas vadászezred 4. századának szereplése Ukrajnában, 1918 telén és tavaszán. (Folytatás).

A mexikói lovasság menetközben.

Emnek a füzetnek könyv- és folyóirat rovatában, Suhay Imre m. kir. honvédtábornok ismerteti a budapesti 1. honvéd huszárezred világháborús történetét.

12. füzet:

A 5. német lovashadtestnek a világháború kezdetén kifejtett tevékenysége.

A Pappenheim-féle hírszerző és robbantó különítmény szerepe a Wilna-csata idejében. Ez a különítmény 1915 szeptember havában az orosz Wilna-front hátába törve, a Molodecno-Polotek közötti vasútvonalat két helyen sikeresen felrobbantotta.

A 10. lovas vadászezred 4. századának Ukrajnában való szereplése 1918 telén és tavaszán. (Folytatás).

15—16. füzet:

A Nikolajevitsch Miklós orosz nagyherceg nevét viselt cs. és kir. 12. dragonyosezred története. Mint 6. vértesezredet 1798 június 1-én állították fel, de csakhamar dragonyosezreddé vált és Szegeden, majd Nagyváradon állomásozott. 1805-ben Tirolban több ütközetben vett részt. Nagyenyed, Krakko és Časlau voltak későbbi állomáshelyei. 1809-ben a Napoleon elleni csatákban is kitüntette magát. 1812-ben, herceg Schwarzenberg tábornagy segédhadtestének kötelékében, az oroszok ellen vitézül harcolt, majd

1815-ban a Drezda és Lipcse melletti csatában küzdött. 1815-ben, folytonos csatározás közben, Schweizon keresztül Lyon vidékére hatolt előre s 1818-ig a megszálló hadsereg kötelékében maradt. Ezután jutott vissza az örökös tartományokba. Az 1821. évi nápolyi hadjáratban — az Abruzzokban — portyázó és bandaharcokban vett részt.

A következő időszakban az ezred állomáshelye gyakran változott, így Pécsvár, Bécs, Strakonitz, Podebrad, Klattau, Saay és Kolin. 1848—49-ben résztvett a forrongó Bécs körülzárási csatában és a Parndorf és Ács mellett vívott csatákban. A szabadságharc leverése után Ujpécsett, Szabadkán, végül Sopronban állomásozott. 1866 után újra 6. vétésezreddé változott; a hetvenes években azonban véglegesen a 12. dragonyosezred megjelölést kapta. A Morvaországban és Galiciában eltöltött békeévek elteltével, a 7. lovas hadosztály kötelékébe tartozó ezred mindjárt a világháború kitörése idejében benyomult Orosz-Lengyelországba, elősegítette az ottani fölkelést és résztvett a Kielce valamint az Ilza melletti ütközetekben. Ezután Krasnik és Lublinnál küzdő 1. hadseregünk bal szárnyát biztosította, majd pedig 1914 október havában Hindenburgnak Iwangorod irányába vezetett támadásában szerepelt. Hadseregeinknek ezután bekövetkezett átcsoportosítását a bajor és porosz lovas hadosztályokkal karöltve leplezte; 1915 február havában a Pilica és Nida mellé, később a Lysagora-ra került, ahol az oroszok áttörési kísérletének elhárításában vett részt. Itt az ezred lövésosztálya egy sikeres éjjeli rajtaütést hajtott végre. Ezután Woysch hadseregének kötelékében áttört a Varsó és Iwangorod közötti orosz állásokon, Wolhyniában az Ikwa mellett állásharcot vívott az ellenséggel a Brussilow-támadás idejéig.

1917 őszén az oláh harctéren küzd az ezred s a Braila melletti támadásnál, majd a Callieni környékén vívott harcokban, végül az Ojtozi szoroson keresztül Moldvába végrehajtott előretörésben tüntette ki magát. A fegyverszünet megkötése után Ukrajnában a bolsevik és vörös bandák ellen harcolt, mignem az összeomlás után Olmützbe került.

A 10. lovas vadászezred 4. századának tevékenysége Ukrajnában 1918 telén és tavaszán. (Folytatás és befejezés).

A 15. porosz kir. (schleswig-holsteini) dragonyosezred rohama Szytno mellett 1914 november 12-én.

Az angol csapatzállító repülőgépek; az amerikai szárazföldi hadsereg. (Ismertetés).

Ebben a füzetben figyelemreméltó az a cikk, amely leleplezi a franciák azon szándékát, mely szerint a világháború kezdetén Schweiz semlegességének megsértésével, rajtaütéssel szállották volna meg Basel városát.

17. füzet:

A kunnersdorfi csata epizódja. Itt Prittwitz huszárkapitány megmentette Nagy Frigyes porosz király életét.

19. füzet:

Hindenburg birodalmi elnök 80-ik születésnapja.

A Toboly hídfő elfoglalása 1917 április 3-án, orosz szemszögből méltatva.

A lovassági haderők túlsúlya, úgy amint az 1914-ben mutatkozott. Ezt a témát a következő füzetekre is kiterjedő cikksorozatot tárgyalja.

20. füzet:

A porosz kir. 2. dragonyos ezred története.

A Posadow melletti ütközet 1914 augusztus 26-án. Wittmann altábornagy, a parancsnoksága alatt álló 6. és 10. lovashadosztályal gyalogos harc útján állapítja meg az erős ellenség jelenlétét. Nevezett az első parancsnok volt, aki tudatosan használta fel lovascsapatait gyalogos harcra.

21. füzet:

Gróf Wrangel tábornagy halálának 50-ik évfordulója.

Az osztrák lovasság szervezése és kiegészítése. (Folytatólagos cikksorozat).

Az 1917. évi orosz forradalmi hadsereg ténykedése és a Brussilow-támadás.

Sz.

J. N. Daniloff: *Dem Zusammenbruch entgegen.* Hannover, 1928. Nagy 8°, 189 oldal. Ára 11 Márka. Ez a mű első ízben 1926-ban, Párisban jelent meg.

A hatalmas Oroszbirodalom összeroppanásáról, a világ legabszolútabb császárságának porbahullásáról, már sokat olvastunk. Az orosz államférfiak — Sasonofftól Kerenszkin át Trockijig — a legkülönbélebb megvilágításban tárták emlékirataikban az olvasó közönség elé Oroszországnak a világtörténelemben páratlanul álló tragédiáját. Ez a könyv mégis érdekes, mégpedig azért, mert más, mint az eddig megjelent művek: őszinte hang csendül ki belőle. Juriy Daniloff — ha fájdalommal is — beismeri azokat a hibákat, melyeket az orosz kormánykörök elkövettek és azt mondja, hogy a bukás okát ezekben kell keresni. Előszavában a következőket írja: A központi kormányzat helytelen kezelése, a hazafias érzés gyengesége, voltak az összeomlás legfőbb okai. A kormány sohase törődött a néppel s nem hallgatott a nép széles rétegeinek hangjára. A cári uralom utolsó évében ezenfelül még olyan felelősség nélküli, sötét elemek szakadékokat vágtak a nemzetnek e közé a két faktora közé. A háborús szenvedések is hozzájárultak a kormánynak és a népnek egymástól való eltávolodásához. Ez nem vihetett másra, mint az egész rendszer összeomlására.

Daniloff 1915. évvel kezdi meg az események leírását. Ez az év megsemmisítette az orosz haderőnek Galícia meghódításával elért hatalmas eredményeit s ebben az évben csaknem egész Orosz-Lengyelország a központi hatalmak kezébe került. Ekkor

elterjedt a hír, hogy Nikoláj Nikolajevics nagyherceget és törzsét — így Daniloffot is — felmentik eddigi tisztségeiktől. Amíg ez bekövetkezett s a cár átvette a főparancsnokságot, a legnagyobb bizonytalanságban teltek a napok a főhadiszálláson. A nagyherceg nem akart már parancsolni. II. Miklós tulajdonképpen a cárné unszolására vette át a főparancsnokságot. A cár nem egyesítette magában azokat a tulajdonságokat, melyeket egy olyan hatalmas hadsereg parancsnokától méltán el lehet várni; Nikolajevics nagyherceg viszont olyan nagy hadvezér volt, mint a francia Joffre és Foch. Hogy egészen kimagasló egyéniség volt, az abból is látszik, hogy mikor a hadsereg bajba került s a forradalom előre vetette árnyékát, megint őreá esett a választás. A cár ismét őt akarta megbízni a főparancsnoksággal. De ezzel elkésett. A szerző rendkívül érdekesen ismerteti az ország népének és a hadseregnek a hangulatát a nehéz háborús években. A cártól sem a nép, sem pedig a haderő nem volt elragadtatva — írja. Általában nem igyekszik hizelegni volt uralkodójának. Annál inkább tömjénezi Nikolájevics nagyherceget. A „Birshewyja Wjedomosti” 1914 február 14-én (orosz időszámítás) azt írta, hogy Oroszország nem akar háborút, de teljesen el van készülve rá. Ezt a hadügyminiszter sugallta és nagy hiba volt, hogy ilyen kijelentés elhangzott.

Oroszország 1914-ben megközelítően sem volt elkészülve a modern háborúra. A szerző leírja a japánokkal vívott háború katasztrófájának okait s az ezt követő forradalmi jelenségeket és általános elkeseredést. Ebből a kétségbeejtő helyzetből gróf Witte vezette ki az országot sekerét. A világháború kitöréséért természetesen Daniloff is Berlint teszi felelőssé. Azt mondja: Sasonoff mindent elkövetett a véres összecsapás elkerülésére — az utolsó szó azonban Berliné volt. A háború eleinte sok győzelmet hozott az orosz hadseregnek, de eközben legjava elhullott s a továbbiak folyamán hiányzott a jól kiképzett katonaság s óriási hiány mutatkozott anyagban is. A győzelemhez szükséges, hogy az egész nemzet lelkesedjék és törhetetlenül bízzék a győzelemben. Ez Oroszországban nem így volt. Az egyeduralmát féltékenyen körülbástyázó cár nem dicsekedhetett a nép bizalmával és szeretetével. A kormány élére, melyet ő nevezett ki, egy 70 éves aggastyánt állított. Ez a kormány nem felelt meg a nehéz idők követelményeinek s az ember kétségbeesett, ha vergődését nézte. A 170 milliós nép pedig nyüzsgött, mozgott s a vezetők nem értették meg, hogy mit akar vagy nem tulajdonítottak kellő fontosságot mozgólódásának.

A cárról és a cárnéről külön fejezetekben számol be a szerző. A cár befolyásolható ingatag karakter volt, a cárnét német származása miatt nem szerette a nép. A cárné különben igen szerencsétlen volt; eleinte csak leánygyermekei születtek s mikor nagy későn megszületett a trónörökös, ez gyógyíthatatlan betegséggel jött a világra. Az anyát ez a végletekig elkeserítette s különben is hajlamos lévén a vallási túlzásokra, egészen a miszticizmusnak élt. Így tudott az udvarba beférkőzni a fekete lelkű Rasputin, aki Oroszország megrontója volt. Ez a sötét egyén hatalmas befolyással volt az uralkodó párra és az államügyekre. Voltak még

mások is, akik egy követ fújtak Rasputinnal és mérhetetlenül sokat ártottak hazájuknak.

A háború alatt Oroszországban mindenütt árulásról suttoztak. Mindenkit meggyanúsítottak. Amellett az emberek nagy jólétben éltek az országban, amit a harctérről jövő katonák láttak. Természetes, hogy ez a harctéren rossz vért szült s megérelte a béke utáni vágyódást. Daniloff rendkívül élesen írja le a forradalom érdeklődésének és kirobbanásának folyamatát. Mondhatni, ugyanaz történt Oroszországban 1917-ben, mint nálunk 1918-ban. A homlás csiráit, a háterszág nemtörődömsége következtében, elkeseredett és a harctérről megszökött katonák szórták szét az országban. A szerző a kötelező munka törvényének hiányában látja az orosz összeomlás egyik főokát. A háború különben Oroszország végleges kimerüléséhez és elszegényedéséhez vitt. 1917 március 1-én a hatalom már a két fővárosban alakult „munkás- és katonatanács”-ok kezében volt, amelyek olyan értelmű parancsokat adtak a katonaságnak, hogy ez csupán az ő rendelkezéseiket teljesítse. Daniloff megrázóan írja le a cárnak a tábornokokkal folytatott tárgyalását, melynek credményeképen lemondott a trónról öccse, Alexandrovics Mihály nagyherceg javára. Ez viszont a nép javára mondott le. Ezzel az orosz császárság megszűnt s a birodalom feltartóztathatatlanul rohant a végromlás felé.

A. E.

Φρειδερίκου Μουράτου: *Ἡ Οὐρανία καὶ ἡ ἐπὶ Μωάμεθ Β τοῦ σουλτανοῦ πολιορκία τοῦ Βελιγραδίου τῷ 1456. Nagy 8° 13 1 Athén, 1927.*

Nekünk magyaroknak egyik jellemző sajátságunk volt, hogy mindig haragudtunk, ha azt tapasztaltuk, hogy a külföld nem ismeri, vagy rosszul ismeri nemzetünk multját; de azért vajmi keveset törődünk vele, hogy az idegenek tudatlanságát kellő tájékoztatással eloszlassuk. Begubózva éltünk, csupán belpolitikai életünk áldatlan barcai iránt érdeklődve. Bezzeg másként jártak el szomszédaink, így például az oláhok is, akiknek sikerült római származásuk s a mienknél régibb erdélyi honfoglalásuk hazug meséjét mindenfelé elhíttetniök s ezzel meggyőzniök a külföldet arról, hogy itt, a magyar földön, mi vagyunk a betolakodók, a bitorlók.

Rettentő összeroppanásunk mintha egy kissé felnyitotta volna a szemünket. Kezdjük — elkövetett hibánkat jökésön jóvátéve — a külföldet is felvilágosítani. „Debuisset pridem!”

Muráti Frigyes ny. honvédezzredes is egyike azoknak, akik nagy nyelvtudásukra támaszkodva, kiváló szorgalommal dolgoznak ezen a téren s nemzetünk történetét olyan országokkal is megismertetik, amelyek eddig talán semmit se tudtak rólunk.

Muráti, mint az athéni Byzantinológiai Társaság tagja, újjörög nyelven írta meg Hunyadi 1456.-i nándorfehérvári csatájának történetét. Tanulmánya most különlenyomatban is megjelent. A szerző nem végzett ezen a téren meglepő újdonságokat szolgáltatató kutatásokat, hanem csupán az eddigi feldolgozások alap-

ján tárja Hunyadi diadalát a görög olvasóközönség elé. Hozzátehetjük, hogy ez teljesen elegendő ott, ahol a tárgyban merőben járatlan egyének tájékoztatásáról van szó, valamint természetesen arról is, hogy azok érdeklődését vérzivataros történelmünkre terelje.

Muráti Frigyes tehát eléggé nem méltányolható hazafias munkát végez ilyentárgyú dolgozataival, amelyeknek minél nagyobb elterjedését őszintén kívánjuk.

Sz—ő.